

Звездана Вушовић-Лучић*

НАКИТ ИЗ АРХЕОЛОШКЕ ЗБИРКЕ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У НИКШИЋУ

Накит је стар колико и људски род. Веома рано се јавила потреба за украшавањем и код мушкараца и код жена. Током свог дугог постојања био је и показатељ друштвеног статуса, а није занемарљива ни његова функција у магијско-религијске сврхе. Накит је био и остао свједочанство времена и све промјене које су се збивале у људском друштву оставиле су дубоке трагове на накиту.

Овдје дајемо преглед неких битних примјерака накита из археолошке збирке Завичајног музеја у Никшићу.

I. - Најстарији примјерак накита потиче из *Ха* слоја у Црвеној стијени. То је кардиум шкољка која има перфорацију у булбусу кроз који се провлачила врпца те је служила као привјесак око врата. Датира се у вријеме млађег палеолита-орињасјена - послвије 40.000 г. п. н.¹

II. - Нешто млађем периоду од предходног, VIII стратуму у Црвеној стијени (локални развоја на основи орињасјена) припада и перфорирани камени предмет (димензије 3,5x1,5 cm) који се, вјероватно, носио као амулет или ознака статуса (сл 1).^{**}

* Аутор је директор Археолошке збирке Завичајног музеја у Никшићу.

¹ Зборник радова-*Црвена стијена*, Никшић 1975

^{**} Цртеже урадио *Косијагин Павићевић* професор, на чему му захваљу-

III. - У исту сврху је служила и добро очувана жућкасто-бијела наребрена кардијум шкољка са перфорацијом у булбусу, а припада старијем мезолиту (стратум, IV_{B2}) Црвене стијене - прва половина V миленијума.² (сл. 2)

IV. - Камени добро углачани предмет у облику сјекирице, дужине 4 cm, са перфорацијом на ужој страни сигурно је служио као амулет. Ношен је самостално као амајлија или је био централни дио огрлице. Његова добра углачаност упућује на претпоставку да потиче из неолита. Нађен је приликом копања темеља за кућу у Никшићкој Жупи испод Мратињег брда. (сл. 3)

V. - Камени предмет (4 x 1,5 cm), грубо углачан са перфорацијом која указује на његову као функцију амулета или привјеска. Нађен са предметом под IV (сл. 4).

Описани предмети од I-IV потичу из периода прије појаве метала. Метал је омогућио веће могућности обраде и са његовим открићем и употребом долази до диференцијације у друштву, до издавања слоја богатих чији се статус вреднује и по богатству накита. Најчешћи примјерци накита са подручја Никшића су фибуле (споне, дупле игле, зихернадле и низ локалних назива) које су свакако и најзначајнији дио накита у археологији. Фибуле потичу од игле која је на једном крају проширена и пробушена па се туда провлачила врпца како би се игла причврстила те тако спајала крајеве тканине. Уобичајено је мишљење да су у употреби од бронзаног доба, мада има и ставова да су фибуле прављене од кости још у неолиту.³

VI. - Лучна бронзана фибула гласиначког типа са ногом у облику беотског штита нађена је у Кличеву. Лук је округластог пресека, а на прелазу из лука у ногу жица се једанпут савија. Лук је украшен геометријским урезима а на прелазу из лука у ногу жице се, такође, савија. Нога је у облику четвртасте плочице са отворима (тако се добија облик беотског штита) и пластичним ребрима између њих. Руб је изгравираним цик-цак орнаментима. Игла фибуле недостаје. Припада најмлађој варијанти фибула, са ногом у облику беотског штита која је мањих димензија од старијих облика (наша фибула је 4,5x3 cm). Ова

² Исто

³ Бижић, Р. - *Типови преисторијских фибула у БиХ*, Г(ласник) З(емаљског) М(узеја), Н(ова) С(ерија), св. VI, Сарајево 1951.

фибула се везује за илирски период фазе Гласниц IVц, вријеме 625-500 г. п. н. е.⁴ (сл. 5)

VII. - Лучна бронзана фибула са шарнир механизмом, дужине 16 cm, нађена у Ријечанима. Лук је украшен једноставним геометријским урезима. Таква врста фибуле је позната из лабеатестске некрополе Веља Ледина код Гостиља и датује се од средине III кроз II стољеће п. н. е.⁵ (сл. 6)

VIII. - Лучна бронза фибуле са двије игле и шарнир механизмом, дужине 6,5 cm нађена је у једном гробу близу школе у Ријечанима. Лук фибуле је широк и сужава се ка стопи фибуле. Стопа је равна са посувраћеним крајевима који задржавају игле (једна игла недостаје). Лук је украшен концентричним кружићима и пунктирањем. Истраживачи И. Ковриг, Г. Бехренс и И. Маровић су истакли да је ова врста фабуле истовремена са *Aucissa fibulata* (I, II стољеће), да је њена локална варијанта названа јадранско-даламинском.⁶ Но, откриће лабеатске некрополе у Гостиљу у Зети упућује да су лучне бронзане фибуле са двије игле и шарнер механизмом биле у употреби прије *Aucissa fibula*.⁷ Распрострањене су у Далмацији, Херцеговини, Црној Гори и Албанији. (сл. 7).

IX. - Бронзана фибула са шарнир механизмом, двије игле, посувраћеном стопом и листоликим луком, дужине 8 cm потиче из Велике Орлине. Као и фибуле под VII и VIII, поријекло јој се може везати за илирско племе Лабеата⁸ (сл. 8)

X. - Бронзане омега фибуле са увијеним крајевима, пречника 3,5 cm нађене су у Ријечанима. Овакве фибуле из околине Сингидунума датују се познолатенски период и сматрају се основом римских провинцијских фибула. Датују се у III стољеће⁹ (сл. 9а, б).

⁴ П(раисторија) ј(угословенских) з(емаља), књ. V, стр. 571 Сарајево 1987.

⁵ Баслер, Ђ. *Некропола на В. Лединама у Гостиљу*, ГЗМ, НС XXIV, Сарајево 1969

⁶ Бојовић, Д. *Римске фибуле Сингидунума*, Београд 1983.

⁷ Исти

⁸ Баслер, Ђ.

⁹ Бојовић, Д.

XI. - Бронзана крстаста, луковучаста фибула из Моштанице дужине је 8,5 cm. Овај тип римске фибуле је веома распрострањен. Карактерише је полукружни лук коме је попречни крак на чијим су крајевима задебљања у облику развијене главице лука. Исто такво задебљање налази се на глави фибуле тј. на почетку лука и је накнадно стављено. Попречна греда је трапезоидног облика и пробушена је на обје стране шарнира одн. усијека у коме је био механизам за причвршћивање игле. Овој фибули недостају игла и држач за иглу. По рупи на стопи се види да је фибула имала плочицу која је била саставни дио држача за иглу. И лук и стопа фибуле су украшени урезима и пунктирањем. Фибула је израђена техником ливења и датује се у IV стољеће¹⁰ (сл 10).

XII - Крстата фибула слична претходном типу, потиче из мјеста Беџируша испод Будоша дужине 8,5 cm, а висине 3 cm, а попречна греда је 5,5 cm. Ова фибула има мали клин који је смјештен у подножју лука и омогућава да игла не испадне из лежишта, а клин придржава мала плочица-ламела. Игла је причвршћена за тијело фибуле тако што је попречна греда шупља и кроз њу је провучена жица која је фиксирана за бочне луковице на попречној греди. Ова фибула није украшена. Датује се, као и претходна, у IV стољеће (сл. 11).

Осим фибула, у археолошкој збирци се налазе и остале врсте накита од метала: наруквице, украсна дугмад, наушнице, минђуше, прстенови, неки цијели неки у фрагментима и углавном су случајни налази.

XIII - Пар масивних бронзаних наруквица, са крајевима који прелазе један преко другог, случајни су налази из градског парка. Крајеви имају проширење у облику главе ексера. Наруквица се шири од минималних 0,3 cm на крајевима до максималних 1,1 cm на средини. Дјелови наруквице који прелазу један преко другог украшени су са по двије групе урезаних линија. Средином, дуж горње и доње стране декорација је изведена пунктирањем. Унутрашњи пречник је 6,5 cm.

Масивне наруквице са стањеним крајевима који прелазу један преко другог и орнаментима изведеним углавном уза саме завршетке,

¹⁰ *Историја Црне Горе I*, стр. 253. Редакција: др Н. Баношевић, др Д. Вујовић, Р. Драгићевић и др. Титоград, Редакција за историју Црне Горе, 1967.

карактеристични су за фазу IVa у Гласинцу¹¹. Пунктирани орнаменти који се појављују на овим наруквицама су облика фазе Гласинац IV б. Масивне наруквице су у фази IIa и IIб Гласница веома честе - отворене су и са сегментним пресеком. У фазама IIIa и IIIб нема никаквих масивнијих наруквица. Тек се у фази IIIц појављују прве масивне наруквице које имају пресјек у облику латинског слова D, а крајеви су без појачања иако су приближени један другом или су сасвим спојени. Бенац и Човић¹² сматрају наруквице из фазе IIIц генетским претходницама овим из фазе IVa. Пребацивање крајева и прелаз на кружни пресјек Човић и Бенац везују за утицај са стране. Овакве наруквице са задебљалим крајевима у Њемачкој су из краја бронзаног доба и раног Халштата. Гласиначке наруквице припадају правом гвозденом добу, које су осим аутохтоног развоја добиле и неке утицаје са стране, што говори о економским везама гласиначких Илира са другим областима. По укрштеним крајевима наше наруквице се везују за период Гласинац IVa, одн. прелазни период бронзаног у гвоздено доба, а по орнаментацији су млађе, одлике периода Гласинац IVб, а наставиле су да постоје и током фазе IVц (период од 800-500 г. п. н. е.) (сл. 12).

XIV. - Наочараста привјесак са цилиндричним завојем у средини нађен је у Ковачевом Долу у Пертовићима. Јавља се у широком хронолошком распону од фазе IIб у Гласинцу, преко IIIa и IIIб гдје је карактеристичан, а у фази III ц је спорадичан. Значи да се временски може везати за касно бронзано доба Гласинца - фаза IIIa, б, ц (1300-850. г. п. н. е.)¹³ (сл. 13)

XV - Двојне омега бронзане игле дужине 8 цм нађене у гомили код Ковачевог Дола у Петровићима, Датују се у илирски период млађег гвозденог доба, Гласинац Va, вријеме 500-350 г. п. н. е.¹⁴ (сл. 14, б)

XVI - Велика бронзана калотаста дугмад израђивана у више величина (наша имају пречник 4 см) могла су се употребљавати као дјелови појаса или тока којима су била прекривена читава прса. Нађена

¹¹ Бенац, А. - Човић, Б. - Гласинац II, *Каталог Предхисторијске збирке Земалској музеја у Сарајеву*, Сарајево 1956.

¹² Исти

¹³ Исти

¹⁴ ПЈЗ, V

су у Петровићима, припадају старијем гвозденом добу, фази Гласинац IVб (725-625 г. п. н. е.)¹⁵ (сл. 15а, б)

Предмети под бројевима VI, XII, XIII, XIV, XV и XVI као и многи други који нијесу обухваћени овим радом везују се за гласиначку културу, од најстарије форме под бројем XIV до најмлађе под бројем XV.

Гласиначка култура обухвата простор југоисточне Босне, западне Србије, Црне Горе, источне Херцеговине, сјеверне и средње Албаније. Јасно је да се Никшић налази у централном дијелу поменутог подручја и да је географски и топографски положај узроковао његову важну улогу у периоду доминације Илира. То потврђују многобројни случајни налази из околине Никшића (о некима је било ријечи у овом раду), а посебно импортована ратничка опрема илирских првака нађена у Кличеву, која осим оружја садржи и накит.¹⁶

Никшић је имао значајну улогу и у Римском царству. Осим бројних непокретних споменика, из тог периода су многобројни случајни налази керамике, стакла, оружја и, свакако, значајни примјерци накита дати у овом прилогу (сл.: 7, 8, 9, 10, 11).

Археолошкој збирци припада и једна група накита из касног средњег вијека. То су четири наушнице, три прстена и једна украсна игла. Нађени су у једном тумулу у Дубравча Долу у Велимљу.

XVII - Наушница је са три јагоде од којих је централна највећа, а двије бочне мање и потпуно исте. Пречник јој је 17,5 cm, карика је од једноставне бронзане жице, кружног пресека, пречника 0,3 cm. Централна јагода је украшена са четири имитације "половецке" купе са стране и петом четвастом у средини. У свакој је смјештен стаклени камен (у доњем лијевом, централном и горњем десном камен је црвене боје, а у доњем десном и горњем лијевом тиркизне боје). На средини између горње двије "половецке" купе је постамент коме недостаје горњи дио (сломљен је). Задњи дио јагоде је украшен гранулираним зрнцима која су груписана у четири круга, два по два са стране и уздужно одвојена траком од пет ситних тордираних жица. Трака се пружа око цијеле јагоде. Од централне јагоде десно и лијево, између бочних јагода, налази се по један плочасти украс који је причвршћен за држач од тордиране жице. Бочне јагоде имају украс "половецке"

¹⁵ Исти стр. 596

¹⁶ Жижич, О.: *Гробови илирских рајника - Кличево код Никшића*, САНУ, Балканолошки институт, Научни скупови, књ. VIII, Одјељење историјских наука, књ. 2, Београд 1969.

купе са тиркизним каменом на врху. На горњем дијелу, на постољу које је знатно од њих мање, налазе се звјезде плоче у којима су смјештени зелени каменови. Са страна малих јагода налазе се истовјетне плочице, као и између велике и мале јагоде. Супротно од затварача на карици налази се елипсоидна плоча са отвором за камен (који недостаје). (сл 16, фотографија 1)

XVIII - Друга наушница има карику пречника 0,2 cm и на њој су постављене три јагоде од којих је средишна највећа, а бочне су мање и између себе исте величине. Са сваке страна јагоде налази се плочица (пречник 0,1 cm) причвршћена за карику која је у том дијелу омотана жицом. На централној јагоди је уфасован елипсоидни камен. Цијала јагода је украшена крупном гранулацијом. На врху се налази постоље и на њему трolistи украс који у средини има удубљење (вјероватно је ту стајао камен). Исти такав украс у форми дјетелине налази се на једној бочној јагоди, док је на другој сломљен. Бочне јагоде имају и по један украс у виду имитације "половецке" купе. На супротној страни од затварача налази се плоча из које је испао камен. (фотографија бр. 2)

XIX-а, б, - Наушнице су пар и на карики пречника 6,5 cm постављене су три јагоде - централна већа и бочне мање. Између јагода се налазе украсне плоче које су урађене као шест латица цвијета са испупчењем у средини. Дио на коме су причвршћене је од тордиране жице. На централним јагодама је уфасован по црвени камен. Једна има постамент на чијем је врху плочица која имитира цвијет (на другој су постамент, а самим тим и цвијет откидени). Исте такве плочице су и на бочним јагодама. Оне су украшене гранулацијом и тордираном жицом која се савија око уфасованог камена. На страни супротној од отвора елипсоидна плоча са црвеним каменом. (фотографија 3, 4)

XX. - Прстен има обруч пречника 2 cm а украшен је са два низа украса у облику плетенице, одвојених са двије имитације тодиране жице. Круница се састоји од филигранског цвијета са шест латица, у које су утиснути наизмјенице тиркизни и црвени камен исте величине. (сл. 17, фотогр. бр. 5)

XXI - Обруч прстена је сломљен, а круница је у облику четвороугла на чијим су угловима у посебним постољима тиркизни одн. црвени каменови. Између њих су украси од по три гранулирана зрна,

а у средини на филигранском постољу је црвени камен (фотографија бр. 6).

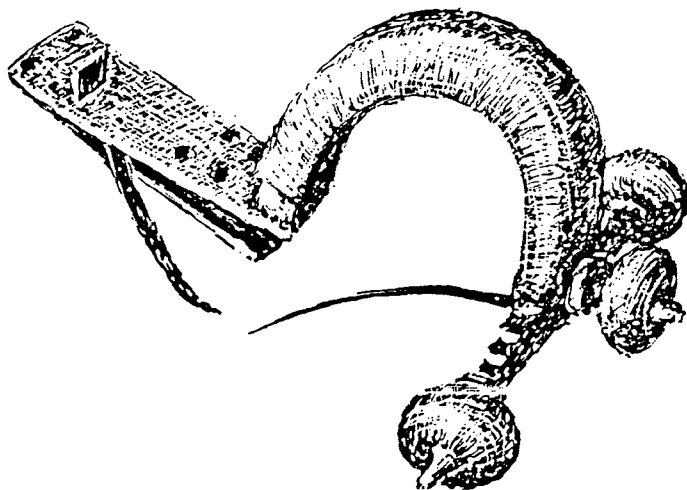
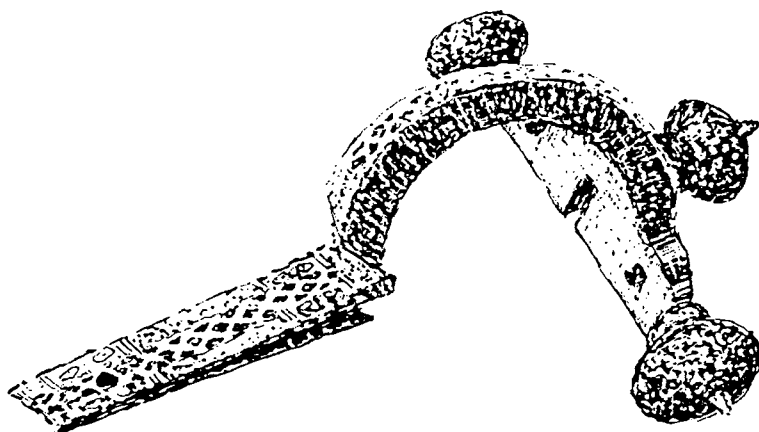
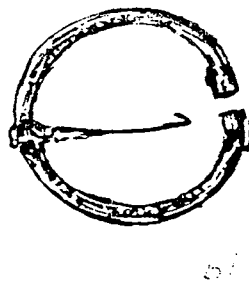
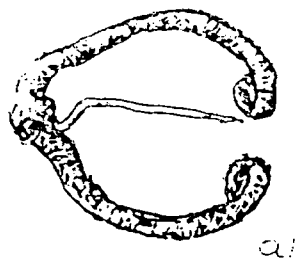
XXII - Обруч прстена је пречника 2 cm, масиван је и украшен плетеницама које се слабо виде. Круница је у облику ромбоида, а четири камена у угловима (наизмјенице зелене и црвене боје). У средишњем дијелу је коритасто овално удубљење коме недостаје камен. (фотографија бр. 7).

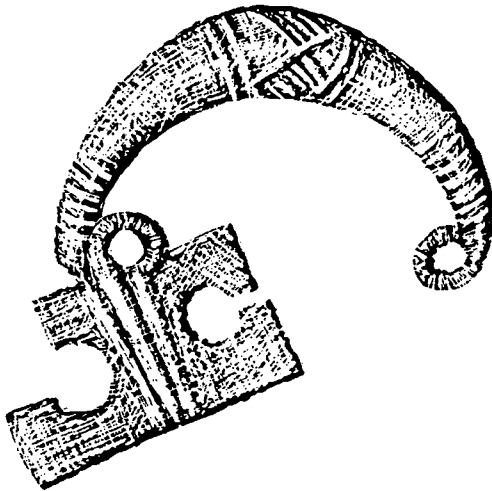
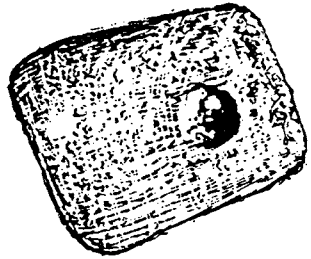
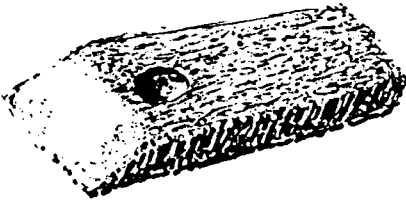
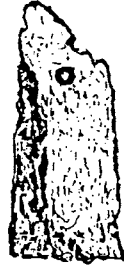
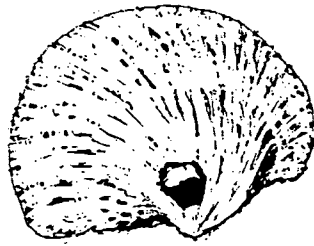
XXIII- Украсна игла лоптасте главе је дуга 7 cm. Горња половина главе је украшена филиграном и гранулацијом, а на врху је купица од гранула. На прелазу из неукрашеног у украшени дио правилно су распоређене три (четврта недостаје) увоја од жице који доприноси естетском изгледу игле. Ова игла је служила као прибадача на прсима или је качила мараму за косу. (сл. 18)

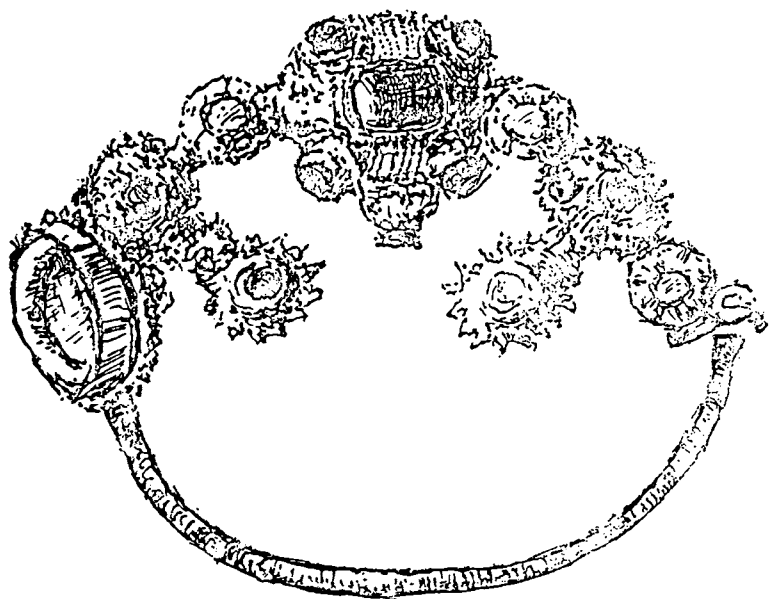
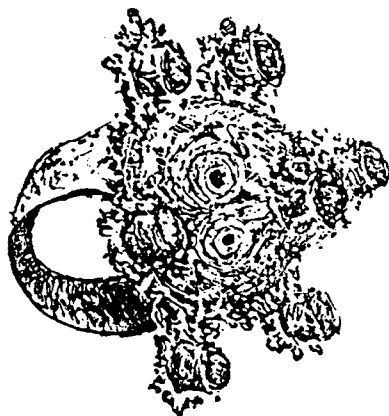
Накит од бројева XVI-XXII припада времену коме економски услови нијесу омогућавали раскош и богатство, а тежње за тим су и те како биле присутне. Старе форме накита се задржавају, али његов квалитет и његова израда су блискији роби широке потрошње него формама са високом умјетничком вриједношћу. Народни накит: наушнице¹⁷. прстење и украсна игла¹⁸ могу се датовати у XVIII стољеће.

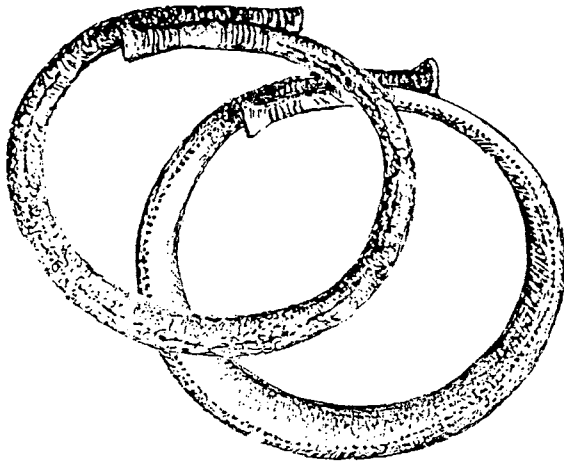
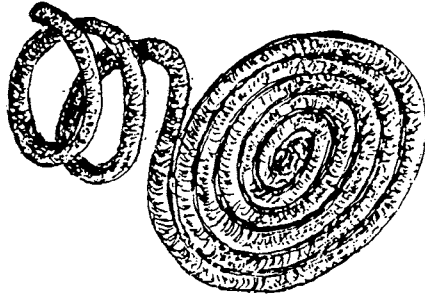
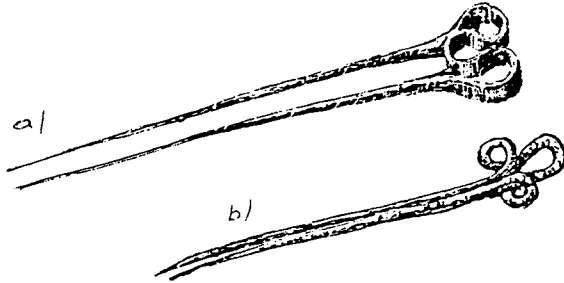
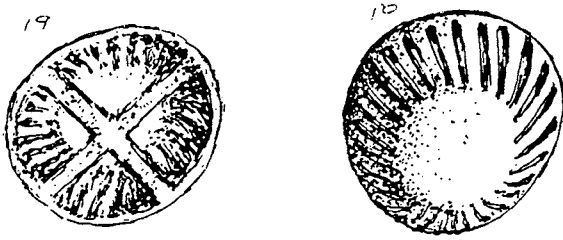
¹⁷ Бирташевић, М. - *Збирка средњовековној касној народној накити уз Дубовца*, Рад војвођанских музеја 10, Н. Сад, 1961, стр. 33.

¹⁸ Бабић, Г., Кораћ, В., Ћирковић, С. - *Сивуденица*, Београд 1986, стр. 143, сл. 114.

Zvezdana Vušović-Lučić

JEWELRY FROM THE ARCHAEOLOGICAL COLLECTION OF
THE LOCAL MUSEUM IN NIKŠIĆ*

Summary

Most of the samples of the jewelry presented in this paper got into the collection of the Local Museum as the accidental finds. They were used as ornaments, as amulets, and as a sign of social status of individuals.

The oldest ornamental object in the collection dates from the upper palaeolith of the Red Stone.

Nikšić is located in the central part of the area where the famous Glasinac Culture once flourished, subsequently, most of the ornaments are from that period (c. 800-550 BC).

As a part of the collection there is also the national jewelry from the 18-th century - earrings, rings, and an ornamental needle.

These objects are a positive proof that Nikšić is an area rich with archaeological finds.

* Резиме на енглески превела др Бојка Ђукановић на чему јој захваљујем.